

«آیت الله شیخ عبدالرحیم نهاوندی»

دکتر علی اکبر افراسیاب پور
عضو هیئت علمی دانشگاه شهید رجایی

این شخصیت برجسته‌ی نهاوندی در سال ۱۲۳۷ قمری در خاندان علم و تقوا دیده به جهان گشود. پدرش میرزا نجف مستوفی نهاوندی از بزرگان عصر خویش بود و در علم و دانش مقامی برجسته داشت. پدر بزرگ او نیز میرزا محمد علی نهاوندی (معروف به شیرازی) از علمای عصر خود بود. این خاندان بزرگ دانشمندان برجسته‌ای را به کشور ایران و دنیای اسلام تقدیم نموده‌اند که همگی صاحب آثار ارزشمندی هستند.

میرزا عبدالرحیم نهاوندی در چنین خاندانی در نهاوند به دنیا آمد و از همان آغاز به کسب علوم اسلامی پرداخت. در ضمن آن به شعر و ادب نیز علاقه‌مند بود. چنان‌که او را به عنوان ادیبی بزرگ و شاعری با احساس می‌شناختند. یکی از فصل‌های اساسی زندگی او اقامت سی‌ساله‌ی وی در نجف اشرف است که به شهادت کسانی که او را درک کرده‌اند، در طول این مدت، وی به ریاضت و عبادت خاص می‌پرداخت و در سیرو سلوک عارفانه به مقامات عالی رسید.

مراحل مختلف زندگی و تحصیلات این شخصیت نهاوندی را می توانیم به پنج مرحله تقسیم کنیم:

۱- ابتدای تحصیلات در شهر نهاوند و فراگرفتن مقدمات از محضر پدر و علمای نهاوند

۲- مسافرت به شهر بروجرد و ادامه‌ی تحصیل در نزد حاج ملا اسدالله و دیگر علمای آن شهر

۳- مسافرت به نجف اشرف و تکمیل تحصیلات نزد شیخ مرتضی انصاری و علمای آن شهر

۴- مسافرت به مشهد مقدس در سال ۱۲۸۹ قمری

۵- اقامت در تهران و تدریس دوازده ساله در مدرسه مروی تا پایان عمر (۱۳۰۴ قمری)

مدرس تبریزی می نویسد: «میرزا عبدالرحیم، نهاوندی الاصل، طهرانی المسکن، قمی المدفن، از اکابر علمای امامیه‌ی اوائل قرن حاضر چهاردهم هجرت می باشد که فقیه اصولی، ادیب شاعر، زاهد متقی، در فقه و اصول مشهور، در زهد و ورع و فنون شعر و ادب مسلم یگانه و بیگانه بود. در بدایت حال بعد از تکمیل حسن خط برای تحصیلات علمیه به بروجرد رفت. دروس معمولی سطحی را در آنجا به پایان رسانید. سپس به مرام ارتقا به مدارج عالی‌ی کمالیه عزیمت نجف داده و در حوزه‌ی درس شیخ الفقها صاحب جواهر حاضر شد.

بعد از وفات او در سلک حاضرین حوزه‌ی شیخ مرتضی انصاری منسلک و از انوار علمیه‌ی آن دو عالم ربانی استناره نمود، تا به مقامی بس عالی رسید. در حال حیات شیخ انصاری و بعد از وفات او نیز مدتی در آن ارض اقدس تدریس می کرد تا در سال هزار و دویست و هشتاد و نهم هجرت به زیارت حضرت ثامن الائمه (ع) مشرف شد و در مراجعت به تهران وارد گردید و به اصرار جمعی از اکابر در آنجا اقامت گزید. در

حدود دوازده سال در مدرسه‌ی مروی آن بلده که از آثار حاج محمد حسین خان مروی می‌باشد، تدریس کرده و مرجع استفاده‌ی افاضل بود.^۱

در تاریخ بروجرد چنین می‌خوانیم: «شیخ عبدالرحیم نهاوندی، از اکابر علمای قرن سیزدهم و چهاردهم هجری است که مدتی در بروجرد از معارف و علوم اساتید آن زمان از جمله مرحوم حجه‌الاسلام حاج ملاسدالله استفاده کرده است. وی که در کتاب شخصیت انصاری (ص ۲۸۱) در ردیف شاگردان شیخ مرتضی انصاری [آمده، این گونه توصیف شده است]: میرزا عبدالرحیم نهاوندی از اکابر علما و در فقه و اصول مشهور و به زهد و تقوی معروف و ادیب و شاعر نیز بوده و از وطن خود برای تحصیل به بروجرد رفت و سطوح رادر آن جا دید. سپس رهسپار نجف اشرف گردید و از محضر صاحب جواهر استفاده برد و بعد از فوت صاحب جواهر تحصیلات خود را نزد شیخ مرتضی انصاری به پایان رساند و در زمان حیات استاد خود بنای تدریس گذاشت و به سال ۱۲۸۹ به زیارت مشهد مشرف [شد] و در بازگشت به اصرار جمعی در تهران توقف نمود و در حدود دوازده سال در مدرسه‌ی مروی تدریس می‌کرد و مورد توجه فضلا واقع شد، تا آن که در نهم ربیع الاول سال ۱۳۰۴ قمری، در آن جا بدرود جهان گفت و جنازه‌اش را به قم [بردند] و در صحن جدید مدفون شد. وی حاشیه‌ای بر رسائل استاد خود دارد.

فرزندش به نام حاج شیخ محمد در مراتب علمیه و اخلاق فاضله طاق و از علمای معاصر [بود] و به سال ۱۳۷۱ قمری در تهران وفات نمود و تفسیری به نام نفحات الرحمن در چهار جلد تدوین [کرد] و به چاپ رسید.

محدث قمی در فوائد الرضویه (ص ۲۲۸) می‌نویسد: عبدالرحیم نهاوندی در علم اصول و فقه شهره‌ی آفاق و در زهد و تقوا محل اتفاق و در شعر و ادب یگانه و طاق بوده. او در بدایت عمر به تحصیل خط کوشیده، این کمال را چون به کمال درجه رسانید، به هوای علوم دینیه قطع علائق دنیای دنیه نمود [و] از نهاوند به بروجرد رفت.

۱- مدرس تبریزی، میرزا محمدعلی، ریحانه‌الادب، انتشارات خیام، ۱۳۶۹ تهران، ج ۶، ص ۲۶۸

در مدت قلیله کسب فضائل جمیله و جلب فواضل جلیله نمود. چون به حظ وافر و فیض متکثیر نائل گردید. طائر عزمش در خاطر عاطر اوج گرفت. از آن صفحات با برکات به عتبات عرش درجات عروج یافت. پس از سی سال تقریباً ریاضت و اقامت در نجف، به عزم زیارت امام رضا (ع) متوجه ایران و در مراجعت از سفر خیریت اثر، به تهران ورود [نموده] و به اصرار و ابرام جمعی از افاضل اخیار و جمعی از اعلام عظام رحل اقامت گشوده و در مدرسه‌ی فخریه قریب ۱۲ سال تدریس فرمود.^۱

این شخصیت نهاوندی همه‌ی زندگی و عمر شریف خود را به سیر و سلوک الی‌الله اختصاص داده. از مطالعه‌ی مراحل مختلف زندگی ایشان در می‌یابیم که وی در تعلق و وابستگی به دنیا و دنیا خواهی پرهیز کرده و همواره با معنویتی شگفت به دنبال اجرای دستورات و فرمان‌های الهی بوده است.

فرزندان وی :

دو فرزند او از دانشمندان بزرگ اسلامی عصر خود بوده‌اند و آثار ارزشمندی از آن‌ها به یادگار مانده است :

۱- آیت الله شیخ محمد حسن نهاوندی (متوفی ۱۳۲۹ قمری)

۲- آیت الله شیخ محمد نهاوندی (متوفی ۱۳۷۱ قمری)

لازم است درباره‌ی هر کدام از این بزرگان به طور جداگانه تحقیق شود. در این جا به اشاره‌ای اکتفا می‌کنیم. فرزند بزرگ ایشان آقا شیخ محمد حسن نهاوندی از شاگردان برجسته‌ی میرزای شیرزایی بود که به شهر مقدس مشهد هجرت نمود و در آن جا به عنوان مرجعی بزرگ و صاحب مراتب روحی و علمی معروف گردید. او در شهر مشهد به سال ۱۳۲۹ قمری از دنیا رفت.

فرزند دیگر ایشان آقا شیخ محمد نهاوندی نیز مدت‌های مدید در مشهد مقدس اقامت داشت. وی تفسیری از قرآن مجید با محتوایی عمیق از خود به یادگار نهاده است.

۱ - مولانا، غلامرضا، تاریخ بروجرد، دانشمندان بروجرد، چاپ مهر قم، بی‌تا، ص ۳۳۵

تفسیر اوبه نام «نفحات الرحمن» در چهار جلد تألیف شده است و یکی از تفاسیر مهم این قرن به شمار می آید .

تفسیر ارجمند نفحات الرحمن دارای ارزش های خارق العاده ای است و نیاز به بررسی جداگانه دارد ، ذبیح الله محلاتی در کتاب خود چنین می نویسد : «در بیستم ربیع الثانی سال ۱۳۷۱ هجری قمری مجتهد مدرس ، مفسر اعظم شیخ محمد نهاوندی به رحمت حق پیوست . چهار مجلد تفسیر به عربی و فارسی تألیف کرده و آن را به طبع رسانیده و از اشعار او است :

به تاب موی تو ای ماه مشک موقسم است که در دماشب هجرت زیاد و تاب کم است
فکن در آتش و خاک سترم بده بر باد که این نهایت لطف است و غایت کرم است
برم سجود به محراب ابرویت به خلوص اگر عبادت حق یا پرستش صنم است.»^۱

تألیفات و نوشته های شیخ عبدالرحیم

این عالم ربانی در مدت دوازده سالی که در مدرسه ی مروی تهران مشغول به تدریس بود ، عقاید و افکار خود را به طالبان علم ارائه می داد و مورد توجه خاص آن ها قرار می گرفت . یکی از آثار او که امروزه در دست است ، عبارت است از : «حاشیه ی رسائل شیخ انصاری» در این کتاب نکاتی دقیق و اشاراتی ارزشمند دیده می شود و امروز هم برای طلاب و دانشجویان قابل استفاده است .

مهم ترین دستاوردهای علمی ایشان را بایستی در تربیت شاگردانی معرفی نمود که هر کدام در عصر خود از بزرگ ترین علما و دانشمندان بوده اند. شاگردانی چون آیت الله شیخ علی اکبر نهاوندی (۱۲۷۸-۱۳۶۹ قمری) صاحب بیش از بیست و شش تألیف ارزشمند است .

دست نوشته ها و یادداشت های ایشان جمع آوری و تدوین نشده ، امید است از طریق شاگردان و آشنایان بتوانیم به نوشته های این روحانی بزرگ دست یابیم و از این

۱- شیخ ذبیح الله محلاتی ، وقایع الایام ، انتشارات کتابفروشی اسلامیه ، ۱۳۶۰ ، ص ۲۴۳

طریق آثار مکتوب آن بزرگوار را به همه‌ی علاقه‌مندان معرفی نماییم. قسمت دیگری از آثار ایشان شامل شرح دروس و گفته‌های گرانمایه‌ی اوست و از طریق شاگردان و علاقه‌مندان ثبت گردیده، اما در اختیار دیگران قرار نگرفته است.

وفات او :

وفات این عالم ربانی را نهم ربیع الثانی سال ۱۳۰۴ قمری گزارش نموده‌اند که بعد از سال‌ها تدریس در شهر تهران اتفاق افتاد و پیکر آن مرد تقوا و پرهیزکاری را به شهر قم منتقل و در کنار مرقد شریف حضرت معصومه (ع) دفن کردند. شیخ ذبیح الله محلاتی در این باره می‌نویسد: «در نهم ربیع الثانی سال ۱۳۰۴ میرزا عبدالرحیم نهاوندی در تهران به رحمت حق پیوست»^۱

عمر گرانمایه و شریف او در تدریس و تعلیم و آموزش علوم دینی سپری گردید و با خودسازی و ریاضت‌های شاقه به شدت از امور دنیوی فاصله گرفت و آن‌چنان معنوی و آسمانی شده بود که در شصت و هفت سالگی، روح پاک او از عالم خاک پرکشید.

حاج شیخ محمد شریف رازی در معرفی دانشمندان نهاوند به ایشان اشاره کرده و محل دفن او را نجف اشرف دانسته است. در حالی که قبر ایشان در صحن جدید حضرت معصومه قرار دارد و دیگر نویسندگان از جمله مدرس تبریزی آن را تأیید کرده است. شریف رازی می‌نویسد: «حجه الاسلام آقا شیخ میرزا عبدالرحیم بن میرزا نجف مستوفی بن میرزا محمدعلی شیرازی نهاوندی عالمی متبحر و فقیهی جامع از بزرگان شاگردان شیخ مرتضی انصاری و ملازمین وی و فقهای بزرگ و مدرسین نجف اشرف بوده، چند سال بعد از فوت استادش، شیخ به ایران آمده و چندی در مشهد رضوی

۱ - محلاتی، شیخ ذبیح الله، وقایع الایام، انتشارات کتاب فروشی اسلامیة، ۱۳۶۰ش، ص ۲۰۷

توقف، آن گاه به تهران آمده و در مدرسه‌ی مروی به تدریس پرداخته تا در ماه ربیع الثانی ۱۳۰۴ قمری در سن ۶۷ وفات نموده و جنازه‌اش را حمل به نجف اشرف نمودند.^۱ میرزا محمد علی مدرس تبریزی درباره‌ی وفات او می نویسد:

«در نهم ربیع الثانی هزار و سیصد و چهارم هجری قمری در تهران به رحمت ایزدی نایل، جنازه‌اش به بلده‌ی طیبه‌ی قم نقل و در صحن جدید حضرت معصومه در اول حجره‌ی سمت چپ کسی که از باب شرقی آن صحن شریف وارد گردد مدفون شد. یک فقره حاشیه‌ی رسائل شیخ انصاری از تألیفات اوست. فرزند والا گهرش حاج شیخ محمد نهاوندی نیز در مراتب علمیه و اخلاق فاضله طاق، از اکابر علمای معاصر و در اوائل همین سال جاری هزار و سیصد و هفتاد و یکم هجری قمری در تهران وفات یافت. دو فقره تفسیر مبسوط عربی و فارسی که مجموعاً به نفحات الرحمن موسوم و در چهار مجلد بزرگ در تهران چاپ سنگی شده به یادگار گذاشت.»^۲ همسر او نیز دختر بزرگوار حاج آقا محمد آل آقای نهاوندی بوده که از خاندان بزرگ علامه وحید بهبهانی بوده‌اند. استاد علی دوانی می نویسد:

«دختر حاج آقا محمد [آل آقا] همسر علامه‌ی فقیه میرزا عبدالرحیم نهاوندی بوده که او نیز در مقبره‌ی پدر عیال خود مدفون می باشد و او پدر عالم بزرگوار مرحوم شیخ محمد نهاوندی مؤلف تفسیر نهاوندی است که چند سال پیش در مشهد درگذشت.»^۳ این خاندان بزرگ همواره در خدمت به اسلام کوشا بوده و از بهره‌های وجودی خود جامعه را بهره‌مند ساخته‌اند.

۱ - رازی، حاج شیخ محمد شریف، گنجینه‌ی دانشمندان، چاپخانه پیروز، ۱۳۵۴ ق.م، ج ۷، ص ۳۲۶

۲ - مدرس تبریزی، میرزا محمد علی، ریحانه‌الادب، انتشارات خیام، ۱۳۶۹، تهران، ج ۶، ص ۲۶۸

۳ - دوانی، علی، وحید بهبهانی، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲، تهران، ص ۳۵۳